

GLUMAČKA DRUŽINA HISTRION I UPRIZORENJA ZAGORKINIHKNIŽEVNIHKDJEŁA

Lucija Ljubić

UDK 792.07Histrion
821.163.42-3:792

Glumačka družina Histrion na otvorenoj je pozornici u Zagrebu od 1987. do 2018. godine uprizorila osam djela Marije Jurić Zagorke. Rad uspoređuje studiju Stanka Lasića o Zagorki (1986) s histrionskim predstavama od 1987. do 2018. (*Grička vještica, Kći Lotrščaka, Vitez slavonske ravni, Jalnuševčani i Tajna Krvavog mosta*). Na temelju analize kazališne recepcije histrionskih predstava u radu se pronalaze dodirne točke između književnih djela Marije Jurić Zagorke i kazališnih predstava Glumačke družine Histrion. Rukovodeći se ljubavlju prema Zagorkinu opusu, Zagrebu i Hrvatskoj, Histrioni su gledateljima ponudili pučko kazalište, kazališnu slobodu i spektakl pod otvorenim nebom, a kazališna je recepcija u novinama i časopisima varirala.

Ključne riječi: Marija Jurić Zagorka; Glumačka družina Histrion; pučko kazalište; sloboda; spektakl

Neobična je podudarnost da je Marija Jurić Zagorka rođena točno stotinu godina prije nego što su pokrenuti *Dani Hvarškoga kazališta* koji su 2023. godine obilježili svoju pedesetu obljetnicu, a Mariji Jurić Zagorki navršila se stotinu i pedeseta godišnjica rođenja. Zagorkin je književni i novinarski opus bio u znanstvenom smislu uglavnom neistražen, iako su se njezini romani nalazili na policama

privatnih i javnih knjižnica, zahvaljujući i predgovoru koji je – i opet obljetnički – prije šezdeset godina, 1963., Ivo Hergešić objavio u prvom svesku Zagorkinih *Sabраних djela, Gričkoj vještici* (Hergešić 1963: V-XXI). Obljetnička nije 1986., godina izlaska započete monografije Stanka Lasića *Književni počeci Marije Jurić Zagorke*, ali knjiga je prijelomna u pristupu i proučavanju Zagorkina književnog i novinarskog rada. Prije pedeset godina nije postojala ni Glumačka družina Histriion, a i kad je osnovana 1975. godine, bila je putujuće, zapravo ploveće kazalište koje se zaustavljalo u gradovima i mjestima na hrvatskoj obali i izvodilo predstave rukovođene ponajprije, kako su govorili, prosvjetiteljskom ulogom u kazalištu. U drugoj fazi, uz ljetna gostovanja histrionska je družina dobila u Zagrebu na korištenje Prišlinovu kulu i dvorište u parku Opatovina pa je 1987. pokrenuto Zagrebačko histrionsko ljetno, godinu dana poslije objavljivanja Lasićeve studije.

Jedna od poveznica u nizu Zagorka – Glumačka družina Histriion – Stanko Lasić može biti i od Zagorka dvadeset godina mlađi Miroslav Krleža koji je bio autoričin suvremenik i koji je zaključio da Zagorka ne piše po njegovu ukusu, ali da nije bez talenta, domećući da su on i ona gotovo jedini koji su između dva rata živjeli od literature (Krleža u Zuber [1987]). Krležin je književni opus bio i povod za predstave i omiljena kazališna tema *histrionu* Zlatku Vitezu te velika književnopovijesna tema Stanku Lasiću. Dapače, već u *Gričku vještici* 1987. interpolirani su dijelovi Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*, a u programskoj knjižici Histriioni pohvalno pišu o Lasićevu istraživanju. Kao što stoji u uvodnoj napomeni, Lasićeva je »iznenadna želja« (Lasić 1986: 5) da se bavi djelima mladoga Krleže i spriječila dovršetak knjige o Zagorki ostavši samo »uvod u monografiju« iako je, uz još neke njegove prethodnike, trasirala nova istraživanja. Još je devedesetih utvrđeno da su inscenacije Zagorkinih prozних književnih djela okosnica prvih godina histrionske zagrebačke ljetne pozornice na Opatovini, ali manje je pozornosti posvećeno estetskim i društvenim poveznicama koje su pridonijele da Histriioni u Zagorki prepoznaju vrijedan scenski materijal. Ako je suditi prema programskim knjižicama iz prvih godina histrionskih uprizorenja Zagorkinih djela, čini se da je Glumačka družina Histriion intenzitetom i ustrajnošću postavljanja tih predstava podsjetila ne samo na Zagorkin opus nego u njega upisala i neka nova značenja koja su se ponajviše rukovođila ljubavlju prema Zagrebu i njegovoj kulturnoj baštini ne dijeleći kulturu na *visoku* i *nisku*.

PARADOKSI OBUZETOSTI POLITIKOM I NAKLONOSTI PUBLIKE

Stanko Lasić u svojoj knjizi navodi tri paradoksa vezana uz Zagorkin novinarski i književni rad. Prvi je paradoks Zagorkina fasciniranost politikom, što je vidljivo u cijelom njezinom opusu. Prema Lasićevu sudu, »njezini su romani (ili, barem, većina od njih) izraziti politički romani u kojima su protagonisti prožeti ne samo erotskom nego i političkom strašću, pa je izlaz obično nađen u sretnom svršetku i jednoga i drugog cilja i želje« (Lasić 1986: 61). Drugi paradoks Lasić pronalazi u znamenitoj Barčevoj *veličini malenih* i piscima »drugorazredne« literature, koji svoju književnost ne drže umjetnički vrijednom, ali je drže društveno korisnom, govoreći o sebi ponajprije kao o političkim i društvenim radnicima, tražeći smisao svoga književnoga rada izvan književnosti. Nov pogled ponudio je i Pavao Pavličić, nazvavši u programskoj knjižici *Kćeri Lotrščaka* iz 1990. Zagorku »gričkom vilom« koja je otkrila je da priča »i nije samo posuda za literatne ideje i društveni angažman, nego i da jedno i drugo predstavlja prirodni sastojak svake dobre priče« (Pavličić 1990: [16])¹. Prema Pavličićevu sudu, Zagorki je

priča bila jedini put, jedino što joj je preostalo, kao što joj je jedino bilo preostalo da se okrene čitateljima i da bude popularna. A sve to zato što je bila žena, što nije bila pisac, nego spisateljica. I sigurno bi joj bilo drago da može vidjeti kako danas mnogi pisci izmišljaju priče kao što je ona činila, kako svaki pisac koji drži do sebe teži da postane spisateljica (ibid.).²

Međutim, za ovu se temu najzanimljivijim čini treći paradoks – rascjep politike i književnosti na kojoj, kako Lasić ustvrđuje, žive mnogi hrvatski pisci. Prema Lasićevu sudu, »Zagorkina književna skromnost i njezina politička nametljivost simptomi su one strukture naše intelektualne egzistencije koja je i nju

¹ Usp. i Pavličić 1995. Pavličićevo pismo Zagorki prvi je put objavljeno u časopisu *Republika*, g. 39, br. 1-2, 1983.

² Centar za ženske studije pokrenuo je 2007. godine kulturno-znanstvenu manifestaciju *Dani Marije Jurić Zagorke*, a 2009. za posjetitelje je otvorio Zagorkin Memorijalni stan u Zagrebu na Dolcu 8. Rezultat je više znanstvenih radova objavljenih o spisateljčinu djelokrugu. Kazališni interes za Mariju Jurić dokazala je 2011. godine i predstava Ivica Boban *Zagorka* u zagrebačkom HNK-u, u kojemu je praizveden najveći broj Zagorkinih djela.

općinila, a koju bismo mogli nazvati strukturom totalne politizacije« (Lasić 1986: 65). Željela je biti prisutna u javnosti, ali zbog društvenih okolnosti svoje ideje nije mogla plasirati kako je planirala pa ih je prenosila posredstvom književnih djela. Kako Lasić zaključuje, Zagorka se svojih književnih djela pomalo i stidjela, iako joj je pobjedu donijelo upravo to područje koje je čekalo spisateljicu poput nje koja će umjeti u romanesknu strukturu unijeti »igru, maštovitu raspojasanost fabuliranja, drskost tamno-prozirnih zagonetki, privlačnost tematskih križaljki, naivnost arhetipskih struktura ponašanja, napetost hodanja rubom ponora, jednostavnost metafore i patetičnu melodramatičnost dijaloga, čežnju za ljubavnom srećom i divovsku borbu protiv zla« ili, ukratko, »Zagorka je obogatila hrvatsku narativnost šireći joj horizonte slobode. Trajnu prisutnost nije joj donijela politika nego književnost« (ibid.: 66-67).

Kao središnji motiv Zagorkina stvaranja, a onda i prihvaćenosti među publikom, Stanko Lasić ističe slobodu kao zasebnu vrijednost koju je Zagorka svojim djelima zastupala, a publika prepoznavala:

Od Nere do Jadranke defiliraju njezinim romanima junaci i junakinje, koji se grčevito bore za svoja uvjerenja i koji su spremni da se odreknu i ljubavne sreće samo da bi sačuvali čisti prostor svoga JA, svoju slobodu. Čitalačka se publika ponovno nije prevarila. Ne čitaju ljudi Zagorku samo zbog vještine fabuliranja, najsmionijih zapleta i najnapetijih rješenja, nego i zbog toga što tu – u tim pričama bez kraja i mjere – živi egzaltacija duha slobode. Zagorkina su djela poziv čitaču da barem u imaginaciji doživi svoje slobodno i herojsko biće, kada ga sivilo svakodnevnih prakse sili na robovanje, automatizam i bijedu osrednjosti. (ibid.: 39)

U toj vrsti slobode Suzana Coha pronalazi poveznicu između Zagorke i Lasića: »Upravo su sloboda ograničavanja i ograničenja koja oslobađaju, načela što se nameću kao formativna za stvaralaštvo ne samo Marije Jurić Zagorke, već i – Stanka Lasića« (Coha 2007: 93), a ta bi se teza mogla protegnuti i na histrionska uprizorenja Zagorkinih djela. Na to što joj »neke kritike spočitavaju« da piše »za široke slojeve pučanstva« i da pogoduje »instinktima publike«, Zagorka odgovara: »Jest! Istina je! Pišem za publiku, za široke slojeve – jer sam dio njihov i ništa drugo« (Jurić Zagorka 1953: 87). Slično je u više prigoda govorio i Zlatko Vitez:

U jednom intervjuu Georgij Paro je rekao da pučko kazalište nije nogometna utakmica. Budući da sam ljubitelj nogometa, moj ideal je da teatar upravo bude nogometna utakmica. Smatram da se kazalište ne može dijeliti na pučko i elitno. Meni je pučki teatar i Shakespeare, ako predstave imaju publiku (Vitez u Vrgoč 1994b: 23).

RAZBARUŠENA GLUMAČKA SLOBODA

Što je glumac bez slobode, pitali su se Histrioni, koristeći se kazališnim znakovima koji su po svom estetskom i društvenom učinku srodni sa Zagorkinim književnim postupcima. Igor Mrduljaš istaknuo je da su stvorili i zaseban glumački stil koji je dopuštao više od normirane glumačke estetike: karikiranje svim dostupnim sredstvima, ekstemporiranje, geg radi gega, »dakle sve ono što su mu branili na regularnoj, posvećenju pozornici«, priznajući da je bilo i pretjeranog iskorištavanja glumačke slobode, ali i dodajući (u zagradama) da je to »pravilo svakog prevrata« (Mrduljaš 1985: 6-7). Boris Senker, uz Tahira Mujičića i Ninu Škrabea, jedan od trojice suautora *Domagojade* na temelju koje je nastala prva histrionska predstava 1975., u kazališnoj kritici poslije premijere *Gričke vještice* 1994. zapisao je da je Zlatko Vitez tom predstavom »pokazao na djelu gotovo sve postojeće škole i stilove u našem kazalištu, pokazao je svu njegovu slojevitost i heterogenost, sve njegove slabosti i poneku njegovu dobru stranu« usporedivši histrionsku *Vješticu* s istraživački izdašnim glumišnim slojevima nataloženima u proteklih pola stoljeća:

Svega tu ima, svakakvih iskustava – i partizanskih pozornica, i prve sezone Spaićeva, Škiljanova i Gavellina Zagrebačkoga dramskog kazališta, i tjelesnoga odnosno totalnog teatra iz sredine šezdesetih godina, i skakutavoga, raspjevanog kazališta za djecu, i novogodišnjih glumačkih čvrga, i radijskih i televizijskih reklama, i suvremene francuske škole kojoj se u posljednje vrijeme okrenuo Teatar & TD, i rada s Magellijem, Vitom Tauferom i drugim redateljima što su protutnjili zagrebačkim teatrom, i estrade, i oteveove Večernje škole (Senker 2003: 141).

Sloboda od redateljske koncepcije, ali i sloboda igre, pa i sloboda državne neovisnosti devedesetih, na kaptolskoj pozornici urodila je predstavama koje su kadšto i nepovoljno ocjenjivane, ali ulaze u domenu pučkoga kazališta. Pišući o povijesti alternativnog kazališta u Hrvatskoj od 1968., Dalibor Foretić ističe Histrione kao izvaninstitucionalno kazalište »s jasno naznačenim pučkim i nacionalnim kazališnim odrednicama« kojemu je jedna od zadaća »približiti se publici koja inače ne dolazi ili nema mogućnosti doći u kazalište« (Foretić 1996: 209). Zlatko Vitez često je u intervjuima odgovarao na pitanje o razlozima prihvaćenosti histrionskih predstava među najširoom publikom, a jednom je prigodom odgovorio: »Dolazi ona publika koja nas prihvaća, razumije i voli. Na Opatovini se ljudi opuštaju, smiju se, a zanimljivo je da dolaze ljudi koji inače i ne posjećuju teatar i nije to publika koja se sastoji od eksperata« (Vitez u Rukavina 1993).

Sedamdesetak godina prije prve histrionske premijere *Gričke vještice* Vladimir Lunaček u svojoj je kritici poslije praizvedbe 1916. godine zapisao da se *Grička vještica* može, doduše, čitati od Selske ceste do Laščine i od Mikulića do Resnika, ali da ona nema dodirnih točaka ni s umjetnošću ni s književnošću ni s kulturom u užem smislu. Ovako je nastavio: »No posve je nešto drugo, kad se ona iznosi na pozornicu. Kazališna uprava i Laščina jednog su onda ukusa. Protiv toga mora da se dignu književnici hrvatski« (Lunaček 1916: 264). Ivo Hergešić još je 1929. godine u svojoj kritici napisanoj poslije premijere *Gričke vještice* u zagrebačkom Malom kazalištu spominjao živ interes publike koja je u međučinovima, a i za vrijeme predstave, živo komentirala likove i tijek radnje (Hergešić u Zuber 1987: [9]). Slično je i na histrionskim predstavama na kojima se gledatelji repriznih predstava pod otvorenim nebom ne ustručavaju razgovarati tijekom predstave i komentirati radnju, a iako histrionske predstave prema Zagorkinim djelima traju tri ili četiri sata, dugačka je i stanka tijekom koje se gledatelji mogu okrijepiti »konkretnim« jelom i pićem, a imaju dovoljno vremena i za druženje i za razmjenjivanje dojmova pretvarajući kazalište u pučku društvenu svečanost. Zagrebačko je histrionsko ljeto bilo i ostalo jedina kazališna pozornica koja je aktivna i od 15. srpnja do 15. kolovoza, i sve to pod otvorenim nebom, osim ako padne kiša.

KAZALIŠNE SVEČANOSTI ZA PUBLIKU

Osnovna obilježja pučkoga komada, kako ih navodi Marijan Bobinac (1991: 39), bila bi lokalna mjesta radnje, likovi iz nižih društvenih slojeva, dijalektalni i kolokvijalni jezik te određeni politički i didaktički ciljevi. Nerijetko se kao prvo obilježje, s obzirom na estetska mjerila, spominje pripadnost pučkoga komada *niskom* stilu, ali upravo su takva djela izazivala najveću pozornost. Nikola Batušić govori o pučkom kazalištu kao o »amalgamu pisca, sredine i gledaoca« koji je i Zagorka spretno i zabavno ovjeravala »tipološkim značajkama svojih osoba i jezičnom podlogom vlastite ukorijenjenosti u tlo iz kojega izravno niče« (Batušić 1976: 166). Epitet »pučki« taj teatar zaslužuje »i zahvaljujući nekim obilježjima one kazališne praiskonske svečanosti, nekim elementima imanentne ritualnosti, svojstvene samo odista velikim glumišnim razdobljima, kada su i komedija i tragedija, krvava istina i parodija tvorila zajedništvo svijuu elemenata kazališta, kao u doba antičkoga teatra« (ibid.) ali i srednjovjekovnih višednevnih misterija koje je pratilo cjelokupno stanovništvo pojedinih gradova. Osim toga, u histrionskim predstavama Zagorkinih djela znatni su i glazbeni dijelovi za koje je stihove pisao Drago Britvić, a glazbu Arsen Dedić. Budući da nema obvezujuće definicije pučkoga komada i pučkog kazališta, njihovo se postojanje određivalo uglavnom u viševrsnoj opoziciji prema elitnom ili dvorskom kazalištu. Dok su se, primjerice u Beču, pučki komadi izvodili u prigradskim kazalištima, u Zagrebu su sve do sredine 20. stoljeća u istoj zgradi izvođeni stilski oprečni komadi i kazališne predstave, no Histrioni su im osamdesetih otvorili svoju scenu koja je u estetskom smislu doista oprečna onome što se prikazivalo u obližnjem HNK-u i drugim zagrebačkim institucionalnim kazalištima. Histrioni su Zagorkina djela, koja svoje mjesto nisu pronalazila na pozornicama većih institucionalnih zagrebačkih kazališta uprizorivali, najčešće uz dramaturšku pomoć Željke Turčinović i Borislava Vujčića, a jedanput i Vladimira Stojšavljevića, za otvorenu pozornicu i gledalište od oko osam stotina sjedala. U uprizorenjima Zagorkinih djela na histrionskim pozornicama sudjelovali su ugledni umjetnici scenografske (Ratko Janjić Jobo, Zoran Zidarić, Drago Bakliža, Drago Turina, Miljenko Sekulić..) i kostimografske struke (Ingrid Begović, Ruta Knežević, Diana Kosec Bourek, Danica Dedijer...). Ravnatelj Histriona Zlatko Vitez u brojnim je prigodama

isticao kolektivan karakter glumačke družine, a još češće govorio je o simpatijama publike:

Publika je jedino 'uho oholosti' u koje govorimo i do kojeg nam je stalo. Poznato vam je da su nas elitistički zahtjevi – često pod krinkom pseudoeuropskog i svjetskog teatra – ponižavali i vrijeđali. Njima na dušu. I savjest. Nama je naša publika mjerilo. Kriterij. Ona je naš svjedok. Potpora. Ona je ona moralna i estetska trema o kojoj smo vodili računa. I vodimo. Publika je tajni saveznik, bliski, a možda i najbliži suradnik za svaki dramski efekat, i opravdanje zašto i kako. (Vitez 1997: 245).

Čini se da je Glumačka družina Histriion u kazališnom smislu podijelila Zagorkinu sudbinu u književnom smislu, preuzevši spomenute paradokse o političnosti i društvenom angažmanu, ali i privukavši velik broj gledatelja. Od 1987. do 2018. na Opatovini je postavljeno osam predstava, čak šest u jedanaest godina, a nakon dvadeset i jednogodišnje stanke dva su ljeta za redom uprizorena još dva prethodno scenski prokušana naslova. Prva je na histriionskom repertoaru postavljena *Grička vještica* 1987. i ponovno 1994. te u drugoj fazi 2018. kao zasad posljednja u nizu. *Kći Lotrščaka* imala je premijeru druga po redu 1990. i kao zasad pretposljednja 2017. *Vitez slavonske ravni* premijerno je izveden 1992., a *Tajna Krvavog mosta* 1998. Jedini izvorni Zagorkin dramski tekst koji su Histriioni postavili 1995. tročinska je lakrdija *Jalnuševčani*.³ *Gričkom vješticom* u Histriionima je i započeo i završio dosadašnji Zagorkin kazališni ciklus, no ključna je riječ i u javnosti i u kazališnoj kritici bila »spektakl«, možda i zato što je i naslov teksta u programskoj knjižici »Spektakl na Kaptolu«.

HISTRIONSKI SPEKTAKLI

Prema Klaićevu *Rječniku stranih riječi* spektakl je u prvom značenju »skandal, buka; vika«, a u drugom značenju to je »prizor (uzbudljiv, zapanjiv), pučka predstava; kazalište gluma«, dok spektakularan znači »izvanredan, golem,

³ Detaljan popis repertoara i suradnika na predstavama dostupan u Cvitan (2016).

napadan, neobičan, sračunan na efekt, osobit, sjajan, veličanstven, prvorazredno zanimljiv« (Klaić 1987). Prema Anićeđu *Enciklopedijskom rječniku hrvatskog jezika* prvo je značenje riječi spektakl »kazališna predstava ili zabavna priredba u kojoj sudjeluje velik broj izvođača, s naglašenim vanjskim efektima i u koju je utrošeno mnogo novca«; drugo značenje spektakla je »javni događaj, zanimljiv prizor, osobito onaj koji pobuđuje pozornost ili je zanimljiv javnosti« (Anić i dr. 2002). U *Hrvatskoj enciklopediji* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža stoji da je spektakl »raskošno produciran film ili predstava; velika priredba, a drugo mu je značenje »događaj, prizor koji izaziva pozornost javnosti«. Uzimajući u obzir cjelokupan repertoar Glumačke družine Histriion, pa i predstave utemeljene na Zagorkinim književnim djelima, u ovom se radu čini prikladnijim »spektakl« tumačiti kao produkcijski raskošnu predstavu, s velikim glumačkim ansamblom, bogatom scenografijom i kostimografijom, originalnom scenskom glazbom i osmišljenim scenskim pokretom, tim više što je Glumačka družina Histriion, kao jedno od prvih izvaninstitucionalnih kazališta – što u produkcijskom smislu nije nevažno – već sedamdesetih godina započelo s djelovanjem na posve novim produkcijskim temeljima, najprije kao putujuće kazalište, potom kao kazalište pod otvorenim nebom, a tek u trećoj fazi dobilo je vlastitu kazališnu zgradu, ne odričući se ljetnih predstava na zagrebačkoj Opatovini. Histriioni su tako i prethodnica produkcijski zahtjevnih predstava devedesetih godina u drugim hrvatskim kazalištima i festivalima. Osim toga, Histriioni nikad nisu krili svoju prosvjetiteljsku nakanu, kao ni usmjerenost na publiku.

Ne zalazeći dublje u područje teatrologije ili dramaturgije, Stanko Lasić nazvao je uprizorenja Zagorkinih djela »scenskim pričama« (Lasić 1986: 141), s puno scenskih efekata (Sinišino oslobađanje Nere kad se kao vrag pojavi pred razbješnelim narodom). Takve je prizore publika voljela, a kritika kudila. Lasić tvrdi da su se i kritika i Zagorka varali u osnovnom pitanju: kritičari su kudili njezine romane na temelju onoga što su vidjeli na pozornici, a Zagorka se branila izvanknjiževnim argumentima ili argumentima koji vrijede za roman ali ne i za pozornicu. Prema Lasićeđu sudu, ako su brojne retardacije svojstvene romanu i pridonose njegovoj kvaliteti, u kazališnim predstavama mogu biti zamorne, što se često prigovaralo i histriionskim predstavama. Međutim, Lasić i dalje tvrdi da se od Zagorkinih romana »može napraviti izvrstan i velik spektakl« koji bi možda

najviše uspio kad bi se kretao granicom tragikomičnog, ali upozorava i da se od tih romana »ne mogu napraviti drame« jer, ako bi se to i htjelo, »tada bi ih trebalo razoriti kao priče, a zatim pojedine elemente uklopiti u prave dramske strukture« (ibid.: 142), ne izostavljajući ni napomenu da je potrebno i ukloniti sve dijelove u kojima Zagorka iznosi svoje teze. Nešto slično pokušali su Histrionovi redatelji i dramaturzi, s promjenjivim ishodima.

Valja imati na umu da je premijera prve *Gričke vještice* u režiji Mire Međimorca 2. srpnja 1987. za samo šest dana prethodila otvaranju zagrebačke Univerzijade, pa ne čudi što su i histrionska kazališna predstava u režiji Mire Međimorca, i svečano otvaranje studentskih sportskih igara u režiji Paola Magellija ocijenjene »spektakularnima«. ⁴ Sudeći prema novinskim osvrtima, Univerzijada je nadmašivala sve, pa i kazališna iskustva angažiranih sudionika, ali i histrionska je *Grička vještica* imala svoj uvodni dvosatni mimohod po gradskim ulicama, počevši od Zdenca života preko Gornjega grada do Manduševca, dok su mladi članovi ansambla na francuskom, engleskom, njemačkom i hrvatskom tumačili povijest gradske jezgre. U skladu s već uspostavljenim festivalskim običajima, podignuta je i histrionska zastava i predstava je mogla započeti. Čak trideset i troje glumaca različitih naraštaja i kazališnih afilijacija nastupilo je u predstavi. Prateća programska knjižica svojevrsan je spomenar Zagorki i prethodnim uprizorenjima *Gričke vještice* – Anđelko Štimac 1968. u riječkom HNK-u, Petar Šarčević u Zagrebu na Jezuitskom trgu 1972. i »Komedijina« rock-opera Ivice Krajača i Karla Metikoša u režiji Vlade Štefančića iz 1979. – no ona je i upozorenje, uz citat Julesa Micheleta, da vještice nastaju u vremenima beznađa. Stoga i programska knjižica evocira vrijeme spaljivanja vještica u Zagrebu u 18. stoljeću, ali i podsjeća na okolnosti prethodnih premijera *Gričke vještice*, pa i na manje poznate Zagorkine objekcije o nezadovoljstvu praižvedbom.

Sudeći prema novinskoj kritici *Kći Lotrščaka* 1990. bila je »purgerska veselica« ili »purgerski spektakl sa smijehom, suzama i mačevanjem« (Nikčević 1990: 21) u režiji Zlatka Viteza. *Kći Lotrščaka* pridonijela je afirmaciji Zagorkine

⁴ Ako je maskota zagrebačke Univerzijade bio Zagi, Zagrebačko je histrionsko ljeto na kazališnoj cedulji najavljeno složenom kraticom ZAHl '87 koja se, kao ni Zagi, nije zadržala u devedesetima.

kao književnice i Zagrepčanke kojoj su Histrioni u Tkalčićevoj ulici u Zagrebu 1991. podigli i spomenik. Tom predstavom uspostavljen je i poseban histrionski diskurs kojim se kod širokih slojeva građana poticala ljubav prema Zagrebu, domoljublje i nacionalni ponos. Dramaturginja predstave Željka Turčinović svojim je uvodnim tekstom u programskoj knjižici pozvala i na svojevrsnu zagrebačku književnu pomirbu: »Tri književna barda pisala su o Zagrebu: Šenoa, Matoš i Krleža. Rekla bih, četvrti je Zagorka. Šenoa je vidio Zagreb ljepšim i ljude boljim, nego što su bili. Matoš ih je hvalio i kudio. Krleža ih je kritizirao i napadao. Zagorka ih je pomirila tražeći ono dobro o ljudima i gradu« (Turčinović 1990: [2]). Sudeći prema kazališnim kritikama, autori predstave izbjegli su zamku »dosadnog povijesnog spektakla« (Nikčević 1990: 24) uvođenjem dvaju glumačkih parova koji ironiziraju radnju i izbjegavaju zamke naivnosti i patetike, a do izražaja je došla poznata histrionska glumačka sloboda.

IZVANINSTITUCIONALNA SLOBODA I ELITISTIČKI REZERVATI

Obilazeći s Histrionima slavonsko ratište u siječnju 1992., Vitez je iz požeškoga kraja donio opožarene dijelove nekadašnjeg odmarališta Zvečevo koji su uklopljeni u scenografiju nove Zagorkine i histrionske predstave *Vitez slavonske ravni* u režiji Zlatka Viteza u kojoj je na scenu stupila i sama Zagorka (u interpretaciji iskusne histrionke Branke Cvitković) kao tješiteljica.⁵ Iako je Boris B. Hrovat primijetio da se predstava kreće rubom dramaturško-režijske konfuzije, procijenio je da se glumački ansambl održava zahvaljujući unutrašnjoj snazi vlastite poetike te igri za publiku. Hrovat zaključuje da je Histrionov teatar »jedinstvena manifestacija pučke vitalnosti, antipod institucionalnome teatru, a ujedno i elitističkim rezervatima« (Hrovat 1992: 27). Međutim, histrionske su premijere pratile i neugodnije kritike, poput one u kojoj Ivica Buljan procjenjuje da je Zagorka »op-sesivna 'Histrionova' tema«, da predstava nalikuje na »bljutavu i malograđansku

⁵ Dramski lik Zagorka u epilogu predstave izgovara i ove stihove Dragutina Britvića: »Pa nek radost zasvjjetluca, / nek zabruje tvoja zvona. / Domovino, za te kuca / srce tvojih Histriona.« (programska knjižica *Viteza slavonske ravni*)

kič-razglednicu«: »Pučko kazalište nije niža vrsta, ali ima svoje zakonitosti kojih se valja pridržavati. Kad se pak njegova izopačena verzija nametne kao središnji velegradski događaj s primjerenim političkim nadjevom, valja se zamisliti nad provincijalnom baruštinom u kojoj životarimo« (Buljan 1992: 25).

Ako je prva histrionska *Grička vještica* bila bliže sentimentalnom ozračju melodramatskih sadržaja, *Vještica* iz 1994., pripremljena Zagrebu za 900. rođendan u Vitezovoj režiji izvedena je u znaku »prokušane poetike pučkoga teatra« (Vrgoč 1994a: 13), s ironijskim odmacima ali i satiričnim komentarima. Dok je histrionska *Vještica* 1987. bila bliža melodrami, nova *Vještica* veću je dramsku težinu dodijelila sporednim likovima. Kritika je primijetila da je nova *Grička vještica* »poput ilustrirane monografije o starom Zagrebu« koja gledatelje »upoznaje sa skrivenim tajnama što bi danas punile stranice visokotiražnih 'žutih' magazina. Njezina je privlačnost u oslobođenosti od pretjerano estetiziranih scenskih nastojanja ili teatarskih rješenja koja nasilno mijenjaju predznak literaturi« (ibid.). »Histrionizacija predložka« kao dramaturški postupak pojavljuje se u tekstu Borislava Vujčića uz jedino histrionsko uprizorenje Zagorkina izvornog dramskog teksta, *Jalnuševčana*, koje je 1995. režirao Zoran Mužić. Napisan je zapravo nov tekst ne radi dodvoravanja »osuvremenjenim oblicima jala« i izazivanja smijeha »iz tekućih jal-zapovijedi«, nego radi redateljskih, dramaturških i histrionskih razloga, a »tekst, u izvornom obliku, ostaje na ravnanje ravnateljima estetskog ukusa. Mi smo, na tragu imenovane poetike, ne tržeći estetskim jeftinoćama, i ovaj razgovor ugodni Jalnuša učinili svrhom dobrote. S razlogom. Banalnostima unatoč« (Vujčić 1995). Histrionizacija je podrazumijevala i umetanje songova, a rezultirala je, nažalost, i usporevanjem predstave koja je, riječima Marije Grgičević, imala »odveć razliven i rascjepkan tok s dugom ekspozicijom, mehaničkim ubrzanjima i više završetaka«, ali i s više dobroćudnog smiješka nego izrazite satire (Grgičević 1995). Histrionizacija kao metoda toga kazališta deklarirana je i u podnaslovu sljedećeg uprizorenja Zagorkina romana, ovaj put *Tajne Krvavog mosta* premijerno izvedene 1998. u režiji Zlatka Viteza. Nanovo napisan dramski tekst nastao je zajedničkom Vitezovom i Vujčićevom histrionizacijom, a uvedeni su i novi likovi. Kuriozum je da je ta opsežna šestosatna predstava izvođena dva dana za redom, u njoj je sudjelovalo više od pedeset glumaca, a sašiveno je dvjetotinjak kostima. Iako s prekidima, trogodišnje pripremanje predstave potaknuto

je histrionizacijskom namjerom otvaranja novih lica iz drugih literarnih okruženja pa se u predstavi ne pojavljuju samo likovi iz Zagreba nego i iz drugih hrvatskih krajeva, a sve radi aktualizacije Zagorkinih priča u današnjem životu grada Zagreba i Hrvatske. Razumljivo je da je i ta predstava proglašena spektaklom, unatoč uočenim scenskim retardacijama i nespretnostima.

Fulminantan histrionski repertoarni niz uprizorenja Zagorkinih književnih djela zaustavio se na *Tajni Krvavog mosta* da bi oživio u novoj *Kćeri Lotrščaka* u Vitezovoj režiji 2017. u prigodi šezdesete obljetnice Zagorkine smrti, a nastavio se novom i posljednjom *Gričkom vješticom* u režiji Dražena Ferenčine 2018. i uz dramaturšku suradnju Vladimira Stojšavljevića. Unatoč histrionskoj ljubavi prema Zagorki dvije su posljednje predstave izazvale mnogo manje pozornosti i u produkcijskom su smislu bile skromnije od prethodnih uprizorenja Zagorkinih djela. Što se histrionizacije kao poetike tiče, vrijeme spektakla ostalo je u 20. stoljeću, a politička je poruka ostala, što je prepoznala i kazališna kritika. U odnosu na svoje prethodnice iz osamdesetih i devedesetih obje su predstave skraćene, a glumački ansambli su smanjeni. U *Kćeri Lotrščaka* korišteni su songovi iz 1990., učinjeni su zahvati na pojednostavljivanju fabule, potisnuti su akcijski i dramski elementi, a predstava se više oslanjala na idealiziranu ilustraciju legendi koje su sudjelovale u reprezentiranju zagrebačkog identiteta i »pomalo idealizirano« ukladale su se »u privlačnu pustolovinu i akcijsku priču, slobodnu oslonjenu na povijesne događaje« (Kurelec 2017). Trideset godina poslije prvoga uprizorenja Zagorkina djela na histrionskoj ljetnoj pozornici redatelj Vitez nije pripremio spektakl nego »razbibrigu s političkom porukom«, a u ulozi suca Benčića nastojao je podsjetiti »novohrvatskoga gledatelja na sve ono što je politički prepoznatljivo kao kontinuitet nacionalnih zabluda, kojima se ne znamo suprotstaviti jer o njima sramežljivo mrmljamo umjesto da urlamo« (Tunjić 2017). Ipak Glumačka družina Histrion »potvrdila se kao poželjna vrijednost hrvatskoga pučkog teatra i kao miljenik zagrebačke publike« (ibid.). U programskoj knjižici *Kćeri Lotrščaka* 2017. pretiskan je tekst Željke Turčinović iz 1990. koji poziva Gričane da ljube svoj grad i budu pomirljivi slušajući Mandušu u krčmi svoga oca: »Krčma?! Ali, ne kao zadimljeno, alkoholnim parama i propalim sudbinama zaglušeno mjesto krležijanske proze, nego prostor za ljude različitih staleža, bogate i siromašne, dobre i zle koji se svađaju i mire, plaču, vesele, griješe i kaju« (Turčinović 1990).

Ivana Bodrožić u tekstu pod naslovom »Histrionska krčma Zagorku je bacila u blato klijentelizma« bila je mnogo oštrija žaleći zbog izostavljenih likova čime je narušena autentičnost Zagorkina djela, a kao jedan od glavnih prigovora navodi izostanak »pionirskog Zagorkina feminizma« (Bodrožić 2017). Prema njezinu sudu, »umetnut je otužni humor iz neprobavljivih emisija devedesetih 'Jel' me netko tražio?«, a glavna junakinja Manduša svedena je na plošnu, podložnu djevojku sažaljenja vrijednu koja svu motivaciju crpi iz toga da očuva čast oca, muža, svetog Emerika i Majke Božje« (ibid.). Autorica se okomila i na publiku koja »izuzetno nezahtjevna s kokicama u jednoj i pivom u drugoj ruci, zadovoljno ne razmišlja, rado se smije te krotko pristaje na jednostavnosti i sve scenske nelogičnosti pod histrionskim nebom« (ibid.).

Dramaturg Vladimir Stojsavljević u programskoj knjižici 2018. zapisao je da je *Grička vještica* 2018. »oda ravnopravnosti muškog i ženskog bića, oda domoljublju i oda pravdi prije svega« (Stojsavljević 2018). I u posljednjoj *Gričkoj vještici* jedan je od likova Zagorka u interpretaciji Sanje Marin koja je u više histrionskih uprizorenja Zagorkinih djela tumačila glavne ženske likove. Zagorka gledateljima tumači poticaje za pisanje *Gričke vještice*, no ta je interpolacija ocijenjena »nesecničnom«, a predstave je obilovala »neuobičajenim stilizacijskim intervencijama« (Kurelec 2018) i aktualizacijama te ponekom satiričnom primjedbom. Nadalje, »gotovo kao i domoljubna publika na hrvatskim utakmicama na Svjetskom nogometnom prvenstvu u Rusiji, i histrionaska publika sa zanimanjem i glasno, čak i vičući, komentira događanja na sceni« (Muhoberac 2018). Iako je u predstavi nastupilo samo dvadesetak glumica i glumaca, atraktivnost su prizivali nositelji glavnih uloga Nere i Siniše, Mada Peršić i Janko Popović Volarić, nasljednici Ene Begović i Krune Šarića te Lucije Šerbedžije i Gorana Grgića kao i mnogih drugih glumica i glumaca, ovjerenih nagradama najhistriona i najhistrionke.

ZAGORKI S LJUBAVLJU

Budući da je u ovom radu često bilo riječi o obilježavanju obljetnica, šteta je što Glumačka družina Histrion ni 1993. ni 2003. a ni 2013. nije postavljala predstave prema Zagorkinim djelima. Kako god bilo, histrionske su interpretacije

Zagorkinih uspješnica ponudile svojim gledateljima spektakularne predstave s velikim brojem glumica i glumaca (nerijetko novih glumačkih zvijezda), redateljski su razbarušene, dramaturški *histrionizirane* i aktualizirane, glumački slobodne i glazbeno osmišljene. Uspostavile su suvremeno pučko kazalište koje se niti želi niti mora svima svidjeti, a svojim ljubiteljima osigurale su provod pod vedrim nebom, podsjećajući na kraljevsko proštenje. Neovisno o tome je li riječ o purgerskim veselicama ili spektaklima, Histrionova uprizorenja Zagorkinih djela bile su pučke svečanosti koje su okupile široku publiku, onu koja preferira jednostavan smijeh pod otvorenim nebom, uz poznate glumice i glumce te hranu i piće u stanci. Možda ta publika ne uočava sve stilske naslage iz povijesti hrvatskoga glumišta, možda ne posjećuje kazališne predstave osim ljeti u svom gradu, pa i nije jako kritična, ali dionica je spomenutog amalgama pisca, sredine i gledatelja, ili, jednostavnije rečeno, na ljetnoj pozornici na Opatovini osjeća se kao svoj na svome. To je drago Glumačkoj družini Histrion, a vjerojatno ni Zagorki ne bi bilo mrsko.

LITERATURA

- Anić, Vladimir i dr. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Novi Liber, Zagreb.
- Batušić, Nikola. 1976. *Hrvatska drama od Demetra do Šenoe*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Bobinac, Marijan. 1991. *Otrovani zavičaj. Njemački pučki komad u dvadesetom stoljeću*, CEKADE, Zagreb.
- Bodrožić, Ivana. 2017. »Histrionska krčma Zagorku je bacila u blato kljentelizma«, *Express 24 sata*, 4. kolovoza. <https://express.24sata.hr/kultura/histrionska-krcma-zagorku-je-bacila-u-blato-kljentelizma-11590> (pristupljeno 21. siječnja 2024.)
- Buljan, Ivica. 1992. »Muzikaši i tjelohranitelji«, *Slobodna Dalmacija*, 4. kolovoza, str. 25. [Hemeroteka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU.]
- Coha, Suzana. 2007. »Od fenomena do modela. U povodu Lasićeve Zagorke«, *Nova Croatica*, g. 1 [31], br. 1 [51], str. 75-98.
- Cvitan, Grozdana, ur. 2016. *Histrion ili autobiografija glumca*. Umjetnička organizacija Glumačka družina Histrion, Zagreb.
- Foretić, Dalibor. 1996. »Onkraj institucije. Skica za povijest alternativnog kazališta u Hrvatskoj od 1968. do danas«, *Krležini dani u Osijeku 1995. Suvremena hrvatska*

- dramska književnost i kazalište od 1968./1971. do danas*, prva knjiga, prir. Hećimović, Branko i Senker, Boris. Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Pedagoški fakultet, Osijek, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Osijek – Zagreb, str. 206-214.
- Grgičević, Marija. 1995. »Histrionski osjećaj provincije«, *Večernji list*, 31. srpnja 1995. [Hemeroteka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU.]
- Hergešić, Ivo. 1963. »Marija Jurić Zagorka«, u: Jurić Zagorka, Marija, *Grička vještica*, sv. I. Stvarnost, Zagreb, str. V-XXI.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. 2013. – 2024. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. <https://enciklopedija.hr/clanak/spektakl> (pristupljeno 21. siječnja 2024.)
- Hrovat, Boris B. 1992. »Svečanost pučkog teatra«, *Novi Vjesnik*, 3. kolovoza, str. 27. [Hemeroteka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU.]
- Jurić Zagorka, Marija. 1953. *Kako je bilo*. Izdanje redakcije Zabavnog romana, Beograd.
- Klaić, Bratoljub. 1987. *Rječnik stranih riječi*, prir. Klaić, Željko. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Krleža, Miroslav. [1987]. »Krleža o Zagorki«, *Marija Jurić Zagorka: Grička vještica*, programska knjižica, ur. Zuber, Željka. Glumačka družina Histrion, Zagreb, str. [14].
- Kurelec, Tomislav. 2017. »Ta slatka zagrebačka noć«, *Kazalište.hr*, 11. srpnja. <https://www.kazaliste.hr/index.php?p=article&id=2420> (pristupljeno 21. siječnja 2024.)
- Kurelec, Tomislav. 2018. »Neuobičajene stilizacijske intervencije«, *Kazalište.hr*, 9. kolovoza. <https://www.kazaliste.hr/index.php?p=article&id=2561> (pristupljeno 21. siječnja 2024.)
- Lasić, Stanko. 1986. *Književni počeci Marije Jurić Zagorke. Uvod u monografiju*. Znanje, Zagreb.
- Lunaček, Vladimir. 1916. »Grička vještica i uprava Hrvatskog kazališta«, *Savremenik*, g. 11, br. 5-8, str. 264-267.
- Mrduljaš, Igor. 1985. »Glumac danas«, u: Kerbler, Jurica. *Što je glumac bez slobode*. Udruženje dramskih umjetnika (pris Hrvatske, Zagreb, str. 6-7.
- Muhoberac, Mira. 2018. »Zagorkine borbe na Opatovini«, *Vijenac*, br. 636-638, 19. srpnja. <https://www.matica.hr/vijenac/636%20-%20638/zagorkine-borbe-na-opatovini-28142/> (pristupljeno 21. siječnja 2024.)
- Nikčević, Sanja. 1990. »Suze, mač i vatra«, *Večernji list*, g. 34, br. 9677, 29. srpnja, str. 21.
- Pavličić, Pavao. [1990]. »Grička vila«, *Marija Jurić Zagorka: Kći Lotrščaka*, programska knjižica, ur. Zuber, Željka. Glumačka družina Histrion, Zagreb, str. [16].
- Pavličić, Pavao. 1995. *Rukoljub. Pisma slavnim ženama*. Slon, Zagreb.

- Rukavina, Jelena. 1993. »Neumjetničkom vremenu usprkos! Razgovaramo sa Zlatkom Vitezom, glumcem, redateljem i umjetničkim direktorom Histriona«, *Večernji list*, 8. srpnja. [Hemeroteka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU.]
- Senker, Boris. 2003. *Pozornici nasuprot. Zagrebačka kazališna kronika (1995–2000)*. Disput, Zagreb.
- Stojsavljević, Vladimir. 2018. »Marija Jurić Zagorka: *Grička vještica*«, programska knjižica. Glumačka družina Histrion, Zagreb.
- Tunjić, Andrija. 2017. »Razbibriga s političkom porukom«, *Vijenac*, br. 610-612, 20. srpnja. <https://www.matica.hr/vijenac/610%20-%20612/razbibriga-s-politickom-porukom-26996/> (pristupljeno 21. siječnja 2024.)
- Turčinović, Željka. 1990. »Gričani, budite dobri...«, *Marija Jurić Zagorka: Kći Lotrščaka*, programska knjižica, ur. Turčinović, Željka. Glumačka družina Histrion, Zagreb, str. [2].
- Veljić, Aleksandar. 1987. »Spektakularno svečano otvaranje Univerzijade u Zagrebu 1987. Neprevaziđeni sportski zanos«, *Studio*. <http://www.yugopapir.com/2012/11/pre-25-godina-univerzijada-87-zagreb.html> (pristupljeno 21. siječnja 2024.)
- Vitez, Zlatko. 1997. »20 godina Histriona«, *Krležini dani u Osijeku 1995. Suvremena hrvatska dramska književnost i kazalište od 1968./1971. do danas*, druga knjiga, prir. Hećimović, Branko i Senker, Boris. Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Pedagoški fakultet, Osijek, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Osijek – Zagreb, str. 242-245.
- Vrgoč, Dubravka. 1994a. »Vrijeme umorno od progona vještica«, *Vjesnik*, 1. kolovoza, str. 13. [Hemeroteka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU.]
- Vrgoč, Dubravka. 1994b. »Zlatko Vitez: S 'Histrionima' smo postajali bolji«, *Vjesnik*, prilog *Danica*, 1. listopada, str. 23. [Hemeroteka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU].
- Vujčić, Borislav. 1995. »Jalnuši«, *Marija Jurić Zagorka: Jalnuševčani*, programska knjižica. Glumačka družina Histrion, Zagreb.

THE HISTRION THEATRE COMPANY AND STAGINGS OF THE LITERARY WORKS OF ZAGORKA

Abstract

From 1987 to 2018 in an open-air theatre in Zagreb the Histrion Acting Company put on eight works of Marija Jurić Zagorka. The paper compares the Stanko Lasić study of Zagorka (1986) with the Histrion performances from 1987 to 2018 (*The Grič Witch*, *Daughter of Lotrščak*, *Knight of the Slavonian Plain*, *Jalnuševac Folk* and *Secret of the Bloody Bridge*). An analysis of the theatrical reception of the Histrion performances enables points of contact to be found between the literary works of Marija Jurić Zagorka and the theatrical performances of the Histrion Acting Company. In key with their love of the oeuvre of Zagorka, of Zagreb and Croatia, the Histrion troupe offered viewers a popular, vernacular, theatre, theatrical freedom and open-air spectacle, while reception in the daily and periodical press varied.

Key words: Marija Jurić Zagorka; Histrion Acting Company; popular theatre; freedom; spectacle